

Zorica Mršević

Institut društvenih nauka, Beograd
e-mail: zorica.mrsevic@gmail.com

Svetlana Janković

Centar za podsticanje dijaloga i tolerancije, Čačak
e-mail: svetlana.jankovic.cacak@gmail.com

Klimatske promene kao jedan od uzroka globalnih migracija

Sažetak

U ovom radu se izlaže o neophodnosti pravnih promena kao jednom od humanih odgovora na migracije izazvane klimatskim promenama. Postoji globalno razvijena svest da nisu samo politički progoni i oružani sukobi uzrok migratornih kretanja, već i drastično ugrožena egzistencija stanovništva čitavih regija izazvana klimatskim promenama. U svetu je više migranata nego ikada ranije. Mnogi od njih su pobjegli od ozbiljno ugrožene egzistencije usled klimatskih promena i njima prouzrokovanih porasta suša, tajfuna, poplava, toplotnih talasa, dezertifikacije, porasta nivoa mora i drugih ekstremnih vremenskih uslova. Klimatske promene se intenziviraju i nisu problem budućnosti, one su već sada tu, i utiču na sve delove sveta ukazujući na odgovornosti čovečanstva za njihovo nastupanje. Pandemija COVID-19 i oružani sukob u Ukrajini prete novim mogućim udaljavanjem od sporazuma o pitanjima klimatskih promena i napuštanja onoga što je na pariskom, glazgovskom i peterburškom skupu teškom mukom dogovoreno. Cilj rada je ukazivanje da klimatske promene nisu samo iza učestalih prirodnih katastrofa, ruiniranih i onemogućenih privrednih aktivnosti čitavih regiona, već i oružanih sukoba koji u njima izbijaju. Uzročno-posledični krug generisanja kontinuiranih talasa izbeglica je tako zaokružen na liniji klimatske promene, prirodne katastrofe, ratovi, devastirane (poljo)privredne aktivnosti, ugrožena elementarna egzistencija stanovništva. Zbog toga je upravljanje migracijama jedan od prioritetnih, neophodnih humanitarnih odgovora zapravo i na klimatske promene. Zaključak rada je ukazivanje na nova prava i nove prakse uključivanja, slobode i ravnopravnosti, koje će ili reformirati postojeće društvene i političke institucije ili stvoriti nove. Potrebno je razvijati znanja nove prakse, a pre svega više globalne, međuljudske solidarnosti.

Ključne reči: klimatske promene, migratorna kretanja usled devastirane (poljo)privrede, sporazumi Glazgov, Pariz, Peterburg, upravljanje migracijama, rodni aspekti klimatskih promena i migracija

Uvod

I dalje je centralno pitanje svake bezbednosti, pitanje opstanka ugroženog subjekta, samo je pitanje čija sve ugroženost može da ima legitimitet relevantne ugroženosti, tj. čija ugroženost može da bude međunarodnopravno prihvaćena kao ugroženost koja može da bude osnov za davanje azila ili nekog drugog vida međunarodne zaštite i pomoći. Postavlja se i pitanje ko ima kapacitet da kandiduje relevantnost ugroženosti, a ko da o tome done-se legitimnu odluku, obavezujući njome koje moguće postupajuće aktere zaštite.

Savremeni izazovi i pretnje, kao što su klimatske promene, ekološko devastiranje globalnih razmera, zdravstveni problemi pandemijskih dimenzija, učestalost prirodnih katastrofa dovode i do novih oblika ugroženosti i novih kategorija ugroženog stanovništva. Ti novi bezbednosni rizici, izazovi i pretnje, šire koncept bezbednosti obuhvatajući nove aktere, nove pravne i društvene odgovore i organizaciono proceduralne novine (Mršević & Janković, 2021: 19). Savremene migracije sigurno spadaju u te nove bezbednosne rizike, a šire se i kategorije migrantskih grupa čija ugroženost treba da se smatra pravno relevantnom. Takođe, i klimatske promene mogu da se smatraju jednim od tih savremenih izazova bezbednosti, tako da i njihove posledice moraju da se sagledaju sa stanovišta ljudske bezbednosti kao mogući pravno relevantni rizici.

Aktuelna migratorna kretanja

Jasno je da su kroz celu istoriju čovečanstva ljudi bežali od poplava, požara, zemljotresa i sličnih pojava u predele sa dovoljno pijaće vode, plodne zemlje, blage klime, pa nije nikakva neopravdana novina kada to rade i danas spasavajući svoje živote od suša, poplava i sličnih devastacionih posledica klimatskih promena.

Migracija, ili pokušaj migracije u Evropu u poslednjoj deceniji ima trend drastičnog rasta, a glavni razlozi su rat u Siriji, nemiri u Severnoj Africi i na Bliskom istoku. Do kraja 2021. je, „prenosi UNHCR, broj izbeglica širom sveta porastao na 90 miliona, najviše kao posledica trajnih sukoba u Etiopiji, Burkini Faso, Mjanmaru, Nigeriji, Avganistanu i Demokratskoj Republici Kongo“ (DW, 2022, maj 23).

U februaru 2022. je izbio i rat u Ukrajini.¹ „Za više od 100 dana rata, iz Ukrajine je izbeglo više od 13 miliona ljudi, podatak je Ujedinjenih nacija“ (BCC 2022, jun 20). „U Srbiju je ušlo skoro 42.000 ljudi iz Ukrajine, a oko 9.000 je prijavilo boravište“ (BCC 2022, jun 20). „Prvi put u istoriji je broj izbeglica, ljudi koji su prisiljeni da napuste dom zbog sukoba, nasilja, povreda ljudskih prava i progona u maju 2022, prešao cifru od sto miliona, prema podacima (UNHCR (DW 2022, maj 23). To je više od jedan odsto stanovnika planete. „Stotinu miliona je jasna brojka, otrežnjujuća i alarmantna. To je rekord koji nikada nije smeo da bude dostignut“, rekao je Filipo Grandi, visoki komesar UN za pitanje izbegništva. „To mora da bude alarm da bi se rešili i sprečili razarajući sukobi, okončali progoni i suzbili uzroci koji nevine ljude teraju u beg“, dodao je Grandi (DW 2022, maj 23). Pri tom je neophodno osim tradicionalno priznatih ratnih i političkih uzroka migratornih kretanja, uočiti i klimatske promene kao sigurno jedan od sve prisutnijih razloga za napuštanje devastiranih oblasti.

Broj migranata koji pokušavaju da dođu u Evropu svake godine će se utrostručiti do kraja veka (Zlatanović, 2017) i to samo zbog klimatskih promena, bez političkih ili ekonomskih faktora. Predviđa se da će klimatske promene dovesti do porasta suša, poplava, toplotnih talasa i drugih ekstremnih vremenskih uslova, kao i do porasta nivoa mora. Ovi faktori će uticati na poljoprivredu, a u nekim delovima sveta će je potpuno onemogućiti.

Ovi efekti će se osetiti i u Evropi, ali u mnogo manjoj meri. Iz tih razloga kao i zbog relativnog prosperiteta na ovim prostorima, Evropa će postati još privlačnija destinacija za tražioce azila i suočići će se sa povećanim brojem očajnih ljudi koji beže iz svojih domovina (Zlatanović, 2017).

I do danas gledajući, uočava se korelacija u promeni klime i broja potražioca azila. Na primer, zemlje sa prosečnim temperaturom od oko 20 stepeni daju daleko više potražioca azila od zemalja sa hladnijim prosekom. Podaci pokazuju da u zemljama pogodnim za poljoprivredu, prilikom porasta prosečne temperature u vreme žetve, više ljudi odluči da emigrira. Takođe su uočili porast migranata iz toplih područja poput Iraka i Pakistana. Zanimljivo je napomenuti

---

¹ Po prvi put više od 100 miliona prisilno raseljenih zbog sukoba u Ukrajini i drugih sukoba u svetu (UNHCR: 23. maj 2022).

da se broj migracija iz hladnijih zemalja smanjuje prilikom porasta prosečne temperature. Prema ovom modelu, zaključeno je da će prilikom prognoziranog porasta temperatura za 2,6 do 4,8 stepeni Celzijusovih broj aplikacija za azil u Evropu porasti za čak 660.000 do kraja ovog veka (Zlatanović, 2017).

Aktuelne proces promena međunarodnih standarda

Imajući u vidu kontekst štetnih efekata klimatskih promena i katastrofa na porast prekograničnih migracija, Visoki komesar UN za izbeglice je usvojio dokument pod nazivom „Pravna razmatranja u vezi sa podnetim zahtevima za međunarodnu zaštitu u kontekstu štetnih efekata klimatskih promena i katastrofa“.² Usvajanje dokumenta je podstaknuto štetnim posledicama klimatskih promena i katastrofa koje utiču na živote miliona ljudi širom sveta, a koje primoravaju ljude da napuštaju svoje domove, u nekim slučajevima i zemlju porekla. Dokument je namenjen vladama, donosiocima administrativnih i sudskih odluka, pravnicima praktičarima, kao i zaposlenima u UNHCR-u (Agencija UN-a za zaštitu izbeglica, osnovana 1950) i relevantan je za individualno i grupno određivanje izbegličkog statusa.

Taj dokument UNHCR-a nalaže da ljudi koji su u potrebi za međunarodnom zaštitom u kontekstu štetnih efekata klimatskih promena i katastrofa mogu imati validan osnov za izbeglički status, te da im se može priznati situacija po analogiji najpribližnija onoj koja se naziva „osnovan strah od progona“ u skladu sa članom 1 A (2) Konvencije o statusu izbeglica. Oni bi takođe imali zaštitu kršenja principa zabrane vraćanja (princip *non-refoulement*). U dokumentu je zaključeno da su u slučajevima iznenadnih ili sporih, dugoročnih efekata klimatskih promena ili katastrofa, države obavezane da obezbede pristup fer i efikasnom postupku dodeljivanja izbegličkog statusa u skladu sa potrebama međunarodne zaštite.

Nadovezujući se na taj dokument Odbor UN za ljudska prava sa sedištem u Ženevi, koji inače nadgleda usklađenost država sa Međunarodnim sporazumom o građanskim i političkim pravima iz 1996, zaključio je u maju 2020, da slučajevi ljudi koji se sklanjaju

² Legal Considerations Regarding Claims for International Protection Made in the context of the Adverse Effects of Climate Change and Disasters. (UNHCR, 2021 March).

od opasnosti da nivo okeana poplavi i potopi njihovu ostrvsku zemlju, što je neposredna posledica klimatskih promena, u budućnosti mogu da opravdaju zahteve za azil iako je prethodno negativno rešio konkretan slučaj tražioca azila iz ostrvske države Kiribati (Politika, 2020, januar 21).

Kao neophodno pokazalo se razmatranje (ako ne već i revidiranje) niza do sada neprikosnoveno važećih međunarodnih ugovora koji reguliši migratorna kretanja. To su pre svega odredbe Konvencije o statusu izbeglica (1951),³ odnosno definicije date u Konvenciji i Protokol uz Konvenciju (1967).⁴ U pogledu regionalnog izbegličkog prava, u dokumentu je razmatrana zaštita koja se pruža na afričkom kontinentu, odnosno pod okriljem Afričke unije – Konvencija o određenim aspektima problema izbeglica u Africi (1969)⁵ i Kartagenska deklaracija o izbeglicama (1984).⁶

Klimatske promene

Danas se suočavamo sa klimatskim promenama kao globalnom katastrofom koju je izazvao čovek, kao sa najvećom pretnjom u poslednjih nekoliko hiljada godina. Antonio Guterres, generalni sekretar Ujedinjenih nacija, kazao je da su klimatske promene već postale „pitanje života i smrti” u mnogim zemljama (BBC News na srpskom 2018, decembar 4). „Klimatska kriza nije samo još jedna kriza. Ona se nadovezuje na sve druge krize kao velika, sveobuhvatna kriza koja ubrzava širenje svih kriznih požara. Zato svet jednostavno, u pogledu klimatskih promena ne može sebi da priušti dalje odlaganje i kompromise”, rekla je Analena Berбок u Berlinu, na kraju dvodnevne konferencije Petersberškog dijaloga o klimi (dpa, 2022).

³ The 1951 Refugee Convention. <https://www.unhcr.org/1951-refugee-convention.html> (pristupljeno 27. marta 2023).

⁴ Protocol relating to the Status of Refugees. <https://www.ohchr.org/sites/default/files/protocolrefugees.pdf> (pristupljeno 27. marta 2023).

⁵ OAU convention governing the specific aspects of refugee problems in Africa. <https://www.unhcr.org/about-us/background/45dc1a682/oau-convention-governing-specific-aspects-refugee-problems-africa-adopted.html> (pristupljeno 27. marta 2023).

⁶ Cartagena declaration on refugees. <https://www.unhcr.org/about-us/background/45dc19084/cartagena-declaration-refugees-adopted-colloquium-international-protection.html> (pristupljeno 27. marta 2023).

Borba protiv klimatske krize ne bi trebalo da zaostaje u borbama protiv drugih kriza, rekao je Generalni sekretar UN Antonio Guterš i pozvao na čvršću saradnju: „Ono što me najviše muči je to što, suočavajući se sa ovom globalnom krizom, ne uspevamo da radimo zajedno kao multilateralna zajednica. Nacije nastavljaju da igraju igru krivice umesto da preuzmu odgovornost za našu kolektivnu budućnost” (United Nations, 2022, July 18).

Svetska banka je u međuvremenu najavila da će u narednih pet godina izdvojiti 200 milijardi dolara kako bi podržala države u preduzimanju koraka protiv klimatskih promena (BBC, 2018, decembar 4). Klimatske promene su rasprostranjene, brzo se odigravaju i intenziviraju i nisu problem budućnosti, one su tu, one su sada, i utiču na sve delove sveta ukazujući na odgovornosti čovečanstva za njihovo nastupanje. Nema više nikakve nedoumice – mi smo krivi (Mekgrat, 2021, avgust 10).

Međunarodni kontekst regulisanja klimatskih promena

Pandemija i oružani sukob u Ukrajini pred čovečanstvo stavljaju nove izazove, a jedan od njih je novo moguće udaljavanje od sporazuma o pitanjima klimatskih promena i pretnje napuštanja onoga što je na pariskom, glazgovskom i peterburškom skupu teškom mukom dogovoreno. Sukob u Ukrajini je uzdrmao je temelj međunarodnog poretka i pokrenuo novu energetska i globalnu krizu, postajući realna pretnja obnavljanja starih sukoba, uključujući i one u pregovorima o klimi (dpa, 2022, juli 23). Rat u Ukrajini pokazuje koliko su tesno povezani energetska tranzicija i ogromna zavisnost od ruskog gasa. Sada je za borbu protiv globalnog zagrevanja potreban novi plan. Zbog toga je još važnije govoriti o budućnosti planete upravo sada.

Indija i Kina zajedno sa Južnoafričkom Republikom su insistirale na smanjenju obaveze postepenog prekida upotrebe uglja i fosilnih goriva, tvrdeći da je postepeno ukidanje fosilnih goriva nepravedno. Skoro 70 odsto proizvodnje električne energije u Indiji se oslanja na ugalj (Ridžvel, 2021, novembar 13). Zemljama u razvoju je mnogo teže da organizuju promene u svojim privredama i opštim navikama ponašanja nego što je to slučaj sa razvijenim zemljama,

koje će kao npr. Velika Britanija u sklopu borbe protiv klimatskih promena, jesti manje jagnjetine i junetine jer bi broj ovaca i goveda trebalo da smanje za petinu (Harabin, 2018, novembar 15).

Pariz, decembar 2015.

Rezultati naučnih analiza i istraživanja, ali i podaci višedecenijskih merenja potvrđuju da su na intenzitet, brzinu i prostornu raspodelu promena klime uticale ljudske aktivnosti (način života i pre svega, sagorevanje fosilnih goriva), te da će bez konkretnih i „hitnih“ akcija one postajati sve izraženije (Božanić, 2022, juli 6). Kako bi u budućnosti život na zemlji bio sličan onom koji danas poznajemo, nesumnjivo je potrebna globalna klimatska (ugljenična) neutralnost, primenjena najkasnije, do 2050. U postizanju globalne klimatske neutralnosti, u skladu sa UN principima podeljene i odgovornosti ekvivalentne dosadašnjem doprinosu države promenama klime, očekivano je da različite države doprinose različito i u skladu sa svojim mogućnostima koje su precizno utvrdile. Kumulativni efekat doprinosa država treba da obezbedi klimatsku neutralnost sredinom veka, a u njoj pojedinačne države same argumentovano i naučno prihvatljivo određuju mogućnosti sopstvenih doprinosa (Božanić, 2022, juli 7).

Glazgov, novembar 2021.

Samit Ujedinjenih nacija o klimi, održan je u Glazgovu – Škotska, 13. novembra 2021, na kome su svetski lideri potpisali novi sporazum o klimi. (Ridžvel, 2021, novembar 13). Kolektivna politička volja nije bila dovoljna da se prevaziđu neke duboke protivrečnosti. Ipak, skoro 200 zemalja su približile svoje stavove kako bi se ubrzale akcije na suzbijanju klimatskih promena, tako da nije došlo do potpunog izostanka sporazuma, što bi bio najgori mogući rezultat. Sve zemlje su prihvatile da „postupno umanje“, umesto da „postepeno ukinu“ upotrebu uglja i fosilnih goriva i da smanje subvencije za industriju. Obavezali su se da će nastaviti da rade na ograničavanju globalnog zagrevanja na najviše 1,5 stepeni Celzijusa iznad predindustrijskog nivoa, što je cilj koji je prvi postavljen na samitu o klimi u Parizu 2015. godine. Izrazili su nadu da će ograničiti rast temperatura

na 1,5 stepeni Celzijusa, a napravili su ogroman sporazumni napredak u pogledu uglja, automobila, novca i drveća. Ugalj i opadajuća faza uglja je konačno na papiru, to je deo odluke. Do 2030. godine će prestati seča šuma i tako će se smanjiti emisija metana (Decision-/CP.26 Glasgow Climate Pact). Dženifer Morgan, izvršna direktorka Grinpis internešenal (*Greenpeace International*) ipak smatra da je to mekan, slab ishod koji ne odgovara alarmantnom momentu klimatske vanredne situacije (Ridžvel, 2021, novembar 13). Ostalo je nedorečeno pitanje finansijske podrške: zastale u obećanjima razvijenih zemalja da će obezbediti finansijska sredstva i tehnologiju za zemlje u razvoju, kako bi prešle na zelenu energiju, o čemu nije bilo dovoljno govora. Postojala je nada da će se razvijene zemlje više potruditi oko ispunjavanja obećanja i povećanja podrške zemljama u razvoju, koje smatraju da nisu one te koje treba da nose teret odgovornosti, imajući u vidu da je veći deo razvijenog sveta doveo planetu do ovog klimatskog problema, usput se bogateći (BBC, 2021, novembar 14).

Petersberg (Berlin), juli 2022.

„Dijalog o klimi u Petersbergu je ispod očekivanja – odnosno davanja glavnih smernica za pregovore o klimi u novembru“ na skupu zakazanom u Šarm el Šeiku (DW, 2022, juli 19). Granica od 1,5 stepena Celzijusa je nestabilna. „Ali u političkim pregovorima koji su doveli do Pariskog klimatskog sporazuma 2015, mnoge zemlje u razvoju i ostrvske države zahtevale su veću fleksibilnost u pogledu niže temperature, tvrdeći da je za njih to pitanje opstanka“ (Mekgrat, 2021, avgust 10).

Centralni cilj Petersberškog dijaloga o klimi koji je održan od 17. do 19. jula 2022, u Berlinu je jačanje poverenja kako u multilateralnim klimatskim pregovorima, tako i između država. Sastanak predstavnika vlada iz 40 zemalja omogućio je diskusiju o glavnim sporazumima o zaštiti klime i fokusirao se na pripreme za Svetsku konferenciju o klimi COP27 koja će se održati u Šarm El Šeiku, u Egiptu od 7–18. novembra 2022. (DW, 2022, juli 19). Petersberški dijalog o klimi takođe je govorio o smanjenju zavisnosti od fosilnih goriva i podršci siromašnijim zemljama u prelasku na održive izvore energije kako bi se globalno zagrevanje ograničilo na 1,5°C (United Nations, 2022, July 18).

„Poslednjih godina, u Irskoj i Holandiji, borci za zaštitu životne sredine uspešno su pokretali sudske postupke kako bi naterali vlade i kompanije da delaju u skladu sa naučnim zaključcima o klimatskim promenama“ (Mekgrat, 2021, avgust 10). „Pojačavši dokaze postojanja povezanosti između ljudskih emisija i ekstremnih vremenskih uslova, *Intergovernmental Panel on Climate Change* (IPCC) je pružio novo, moćno sredstvo za svakoga i svuda da mogu direktno da pozovu na odgovornost industriju fosilnih goriva i vlade za alarmantno stanje klimatskih uslova“ (Mekgrat, 2021, avgust 10). Nedavne sudske pobede nevladinih organizacija protiv velike multinacionalne naftne kompanije Šela dokazuju „koliko moćna nauka IPCC-a ume da bude“ (Mekgrat, 2021, avgust 10).

Održivost gradova

Problem migracija podstaknutih klimatskim promenama, a do kojih dolazi unutar granica iste zemlje, javlja se masovno napuštanje devastiranih ruralnih područja čije stanovništvo odlazi u gradove. „Gradovi koji brzo rastu su u najvećoj opasnosti, a to uključuje megalopolise poput Lagosa u Nigeriji i Kinšase u Demokratskoj Republici Kongo. Sa ekstremnim rizikom od rasta temperature i ekstremnih vremenskih uslova koje donose klimatske promene suočava se 84 od 100 takvih gradova“ (BBC, 2018, decembar 4). „Organizacija UN predviđa da će do 2025, u gradovima živeti 60% ukupnog stanovništva, dok će do 2050, stanovnici većih i manjih gradova činiti 70% ukupne svetske populacije.“ (Mreža Za Demokratski Dijalog, 2022, maj 19). „Održiv život u gradovima jedan je od 17 globalnih ciljeva koji čine Program održivog razvoja do 2030. godine. Za napredak u realizaciji više ciljeva istovremeno ključan je integrisani pristup. To znači da će do 2030, od ukupnog porasta broja stanovnika, 90 procenata biti vezano za gradska naselja. Ovakav porast stanovništva u urbanim sredinama izuzetno će opteretiti infrastrukturu i životnu sredinu u gradovima. Već sada se skoro 60% vode za piće direktno i indirektno troši u gradovima; gradovi koriste oko 75% ukupne energije i emituju 80% gasova koji izazivaju efekat staklene bašte“ (Automatika). „Ekstremno siromaštvo često je skoncentrisano u urbanim sredinama.“ „Učiniti gradove bezbednim i održivim znači obezbediti sigurno i pristupačno stanovanje i uređenje

siromašnih naselja. Isto tako, podrazumeva i investicije u javni prevoz, planiranje i očuvanje postojećih zelenih površina i bolje urbanističko planiranje odnosno upravljanje na način koji omogućava učešće i angažovanje svih“, kako predviđa Agenda održivog razvoja Ujedinjenih nacija 2030, Cilj 11 (Lalić, Zindović, 2021: 17).

Rodni aspekti klimatskih promena

Angažovanje žena

Rodni aspekt uticaja klimatskih promena ogleda se u izraženom angažovanju žena u ekološkim kampanjama, protestima i pokretima koji zahtevaju bolju regulativu klimatskih promena. „Žene se više brinu o zaštiti životne sredine, nego muškarci i imaju jača proklimatska mišljenja i politička ubeđenja“. „Kada se nalaze na državnim položajima, kao i pozicijama u lokalnim zajednicama, one često imaju bolja rešenja projekata u vezi s klimom“. Time doprinose formiranju svesti da je važno da žene učestvuju u bitnim odlukama, ali i u raspolaganju novcem. „Ipak, kako piše BBC, žene obično nisu u poziciji da utiču na korišćenje novca koji stiže kao pomoć, njime obično raspolažu muškarci“. Ali „treba imati u vidu da borba protiv klimatskih promena nije borba za vlast, to je borba za – preživljavanje!“ (TSJ, 2021, februar 27).

„Potrebu hitne borbe zastupaju mnoge javne ženske figure, poput glumica Džejn Fonde i Elen Pejdz, klimatske aktivistkinje poput Grete Tunberg i Vanese Nakate; koje su pomogle da se globalni ekološki pokret proširi“, a žene liderke i diplomatkinje „poput Kristijane Figueres znatno su pomogle da se u borbi sa klimatskim promenama postignu iskoraci u institucionalnom smislu. Konkretno, Figueres je bila jedna od najzaslužnijih (lidera/ki) koji su uticali na donošenje Pariskog sporazuma“ (Iršević, 2021).

Kristijana Figueres iz Kostarike je 2010, imenovana za novu izvršnu sekretarku Okvirne konvencije Ujedinjenih nacija o klimatskim promenama (UNFCCC). Njen put do Pariskog sporazuma je bio put „prikupljanja mudrosti“ kako se često ističe, jer se treba rukovoditi onim što je zajedničko za sve države, gradove, regione, ali i organizacije. „U decembru 2015, u Parizu je došlo do sudbonosnog preokreta“. U tome je važnu ulogu imalo njeno shvatanje da „borbu

protiv klimatskih promena ne treba shvatati kao „teret“, već da je prelazak na novu deugljenizovanu privredu zapravo u interesu svih aktera“ i u tome se ogleda njen specifičan mekši pristup do uspeha. Cilj je neophodnost da se globalno zagrevanje zadrži znatno ispod dva stepena Celzijusa. U vezi sa tim, u Parizu je odlučeno „da vlade svih zemalja treba da u skladu sa mogućnostima, na svakih 5 godina predlože nacionalne planove (nacionalno određene doprinose), koji govore o merama koje će svaka država sprovoditi u cilju smanjenja emisija gasova sa efektom staklene bašte i postizanja pomenutih ciljeva“. „Napretkom na polju tehnologije, politike i generalno u sveti ljudi, svim akterima će istovremeno postajati jasno da su ambiciozniji planovi ne samo izvodljivi, već i u svačijem interesu, i da će borba protiv klimatskih promena postati stvar nacionalnog prestiža“ (Stanković, 2020, oktobar 20).

Drugi mandat u Okvirnoj konvenciji Ujedinjenih nacija o klimatskim promenama, Kristijana Figueres je završila 6. jula 2016.⁷ „Ostala je upamćena kao žena koja je svojim optimizmom uspela da izvuče svet iz beznađa u kojem se našao nakon neuspešnog Samita“ 2009, u Kopenhagenu. „Ona je pružila nove perspektive koje vode ka uspehu u borbi protiv klimatskih promena i očuvanju planete za buduće generacije, iako je do tog uspeha potrebno još mnogo, mnogo sitnih koraka“ (Stanković, 2020, oktobar 20).

Žene su pogođene klimatskim promenama

„Klimatske promene su planetarni problem, one pogađaju sve zemlje“ i njihovo stanovništvo, posebno one siromašne, zemlje u razvoju, ali se ne sme prevideti rodna dimenzija tih uticaja u vidu ugrožavanja rodne ravnopravnosti. Stanovnici najsiromašnijim krajeva sveta su najosetljiviji na uticaje klimatskih promena, npr. na zdravlje, i najmanje će imati mogućnosti da im se prilagode. Istraživanja zaista ukazuju da se najveći uticaj ovih promena uočava kod siromašnih zemalja, ali nije samo siromaštvo faktor koji utiče na to kako će se ljudi prilagoditi klimatskim promenama; studije pokazuju da je i pol osobe bitan (Stanković, 2020, decembar 7).

⁷ Naslednica je Patricija Espinoza, još jedna od svetskih liderki angažovanih protiv klimatskih promena.

„Iako klimatske promene utiču na sve, žene su nesrazmerno negativno pogođene“, a posledica je i produbljivanje rodno jaza između muškaraca i žena (Iršević, 2022, februar 25). Žene zemalja u razvoju su više pogođene od muškaraca, svojih sugrađana, ali i od žena razvijenih zemalja. One su suočene sa zdravstvenim i ekonomskim problemima, posebno kada reke usled suša postaju slanije i kada je manje pijaće vode, jer klimatske promene utiču na vremenske prilike i eko-sisteme, odnosno na kvalitet vazduha, povećanje smoga, kisele kiše, zagađenost vode. Učestala je pojava poplava, suša i uopšte klimatskih ekstremnih uslova i katastrofa. Smanjenje prinosa dovodi do slabije ishrane i povećanje zaraznih bolesti (što je uglavnom povezano sa zagađenom vodom). Smanjivanjem resursa zemljište postaje sve manje plodno, rastu teškoće u obezbeđivanju ishrane, zbog čega raste rodno zasnovano nasilje i eksploatacija žena (Mršević & Janković, 2020: 453). Sve to se odražava na opšte zdravlje stanovništva, ali zdravlje žena je više ugroženo, npr. veća verovatnoća da će žene i devojke izgubiti život usled velikih vrućina u tropskim ciklonima, nego muškarci. Studije pokazuju da su žene 68% češće pogođene uticajima na zdravlje povezanim sa klimatskim promenama, nego muškarci (Iršević, 2022, januar 20). Veće opterećenje žena, da u sve težim uslovima obezbede dovoljno hrane za porodicu, povećava intenzivirane psihološke, zdravstvene i emocionalne stresove, eskalaciju porodičnog nasilja, dovodi do njihovog većeg mortaliteta, u poređenju sa muškarcima (Mršević & Janković, 2019: 87).

„Veća je verovatnoća da će žene i devojke izgubiti život usled velikih vrućina u Francuskoj, Kini i Indiji ili u tropskim ciklonima u Bangladešu i na Filipinima, nego što je to slučaj sa pripadnicima muškog pola“. Ali to nije nešto što se događa „negde daleko od nas“, u nekim drugim zemljama ili na drugim kontinentima. „I u Srbiji je zabeležen veći uticaj klimatskih promena na zdravlje žena nego muškaraca, te je tokom toplotnog talasa između 16. i 24. jula 2007, stopa smrtnosti starijih osoba povećana čak za 76 odsto u odnosu na prosečnu stopu smrtnosti, a mortalitet žena je bio dvostruko veći od mortaliteta muškaraca“ (Stanković, 2020, decembar 7).

„Rezultat ovih promena ima i demografske posledice jer, zbog ugroženosti, ljudi moraju da menjaju staništa“ pa ne iznenađuje činjenica da su „oko 80 odsto raseljenih osoba usled klimatskih promena žene“ (TSJ, 2020, februar 27). A kada su devojke i žene

raseljene, one često nisu u mogućnosti da nastave školovanje i time omoguće finansijsku samostalnost. „Devojke izbeglice imaju upola manju verovatnoću da će pohađati školu od dečaka izbeglica“ (Stanković, 2020, decembar 7).

Ekocid

Inicijative da ekocid bude sankcionisan kao međunarodni zločin iz domena nadležnosti Međunarodnog krivičnog suda, pokretane u periodu od februara do maja 2022, u parlamentima nekih članica EU, možda neće uskoro dovesti do ostvarivanja tog željenog cilja, ali svakako predstavlja jasnu osudu bezobzirnog oštećenja životne sredine (Vejnović, 2022, septembar 3). Takođe, sankcionisanje ekocida će sigurno biti jedan od osnova da se migrantima (koji su iz područja pogođenim ekocidom), omogući pravo na međunarodno-pravnu zaštitu azilom. A dok to ne dobije obavezujuću pravnu formu, već i u ovoj sadašnjoj fazi inicijativa i kampanja doprinosi podizanju svesti međunarodnih faktora da je i ekocid moguća pravno relevantna osnova za odobravanje azila, a ne samo ratovi i politički progoni.

Italijanski parlament (*Camera dei Deputati*) odobrio je u februaru 2022, „predloge za prilagođavanje Ustava radi zaštite „životne sredine, bioraznolikosti i ekosistema, uključujući i interese budućih generacija“. Vrste štete od kojih Ustavom žele da se zaštitite u Italiji su proširene na oštećenja „zdravlja i životne sredine“, a prepoznata je i zaštita životinja“. Odluka o usvajanju predloga moglo bi trasirati put razmatranju Zakona o ekocidu (Frost, 2022, February 9). Luksemburg je takođe spreman da podrži priznanje ekocida u evropskom i međunarodnom pravu, dajući time svoj doprinos. Spreman je i na kreiranje domaćeg zakona o ekocidu. Danski parlament je velikom većinom (85%) osudio uništavanje prirode i klime i smatra da je od ključnog značaja za poverenje u institucije međunarodnog prava da dela okarakterisana kao ekocid, dakle kao međunarodni zločini budu efektivno sankcionisana i kažnjena (Stop Ecocide, 2021, April 16).

Kampanji „Stop ekocidu“ kojom se nastoji da „ekocid bude priznat kao peti zločin protiv svetskog mira i bezbednosti u nadležnosti Međunarodnog krivičnog suda, uz genocid, ratne zločine, zločine protiv čovečnosti i zločine agresije“ pridružila se u aprilu 2022, Navara pokrajina u Španiji. Predlog predstavlja i pravnu definiciju

ekocida po kojoj ekocid čine nezakonita ili bezobzirna dela učinjena sa znanjem da postoji znatna verovatnoća da će teška i rasprostranjena ili dugotrajna oštećenja životne sredine biti prouzrokovana takvim delovanjem (Stop Ecocide, 2022, April 28).

Odbor za ekološku tranziciju španskog parlamenta (Stop Ecocide, 2022, May 11), usvojio je predlog (*Proposición No de Ley*, PNL) kojim se vlada poziva da promoviše priznavanje ekocida kao međunarodnog zločina, a takođe i da razmotri uključivanje ekocida u krivični zakonik. Obrazloženo je da je država trpela ogromne ekološke štete koje su prošle nekažnjeno. Takođe je ukazano na potrebu za priznavanjem ekocida kao globalnog zločina, zbog opasne navike da zločini oštećenja životne sredine prođu nekažnjeno. U pratećem Memorandumu u obrazloženjima je navedeno da je cilj da ekocid bude priznat kao peti teški zločin i da bude stavljen pod nadležnost Međunarodnog krivičnog suda. Teški zločini protiv životne sredine bili bi u istoj kategoriji kao i ratni zločini, ili zločini protiv čovečnosti i mogli bi biti procesuirani u Međunarodnom krivičnom sudu u Hagu.

Španski ekosistem Mar Menor je prvi u Evropi dobio zakonska prava pravnog subjekta, kada je u aprilu 2022, španski Parlament velikom većinom prihvatio narodnu inicijativu za dodeljivanje pravnog statusa toj najvećoj evropskoj slanoj laguni. Ta odluka je prekretnica u odnosima između ljudskih bića i prirode, jer je od objekta u službi ljudi, morska laguna Mar Menor dobila pravni status koji imaju ljudi i kompanije (Stop Ecocide, 2022, April 2).

Potrebni su i individualni naponi

Osim vlada koje moraju da rade mnogo više, svoju ulogu u očuvanju planete mogu da odigraju i pojedinci. „Najveći pojedinačni način da promenimo sopstveni uticaj na životnu sredinu je da promenimo ishranu i da jedemo manje mesa“ (BBC, 2018, decembar 4). Navodi se da moramo da: „kupujemo manje mesa, mleka, sira i putera; jedemo više lokalne sezonske hrane – i da je bacamo što manje; vozimo električne automobile, idemo peške ili biciklom; putujemo vozovima i autobusima umesto avionom; gledamo video konferencije umesto da idemo na poslovna putovanja; izolujemo kuće; tražimo proizvode sa nižim nivoom ugljenika“ (Vesti, 2018, decembar 4). Jednostavno da se ponašamo ekološki odgovorno.

Zaključak

Nijedno ljudsko biće nije ilegalno

Elie Wiesel

Klimatske promene nisu samo uzrok učestalih prirodnih katastrofa, ruiniranih i onemogućenih privrednih aktivnosti čitavih regiona, kao što je na primer podsaharska Afrika, već, takođe, i oružanih sukoba koji u njima izbijaju. Uzročno-posledični krug generisanja kontinuiranih talasa izbeglica je tako zaokružen na liniji klimatske promene, prirodne katastrofe, ratovi, devastirane privredne aktivnosti, ugrožena elementarna egzistencija stanovništva. Sve te posledice klimatskih promena izazivaju drastično osiromašenje, što može naterati ljude osim napuštanja takvih regija i da usvoje negativne strategije preživljavanja, uključujući nasilno otimanje životnih namirnica i transakcioni seks⁸ (International Federation of Red Cross and Red Crescent Societies, 2015).

Godišnje 14 miliona ljudi postanu beskućnici, a ukoliko se ne postigne značajan napredak u upravljanju rizikom od klimatskih promena, prognozira se dalji nastavak rasta beskućništva u zemljama koje su najizloženije klimatskim promenama. „Osam od deset zemalja s najvišim nivoom godišnjeg raseljavanja ili mogućim rizikom od budućeg raseljavanja i gubitka doma nalazi se u južnoj i jugoistočnoj Aziji – Indija (2,3 miliona), Kina (1,3 miliona), Bangladeš (1,2 miliona), Vijetnam (1 milion), Filipini (720.000), Mjanmar (570.000), Pakistan (460.000), Indonezija (380.000), Rusija (250.000) i SAD (230.000)“ (Al Jazeera Balkans, 2017, april 3).

Danas već postoji više od milion ljudi koji nemaju pristup čistoj vodi širom sveta i nesumnjivo više tamo gde je snabdevanje manje nego prihvatljivo (Younger, 2021, decembar 5). Od 2008. do 2012, zbog katastrofa je rasejano 144 miliona ljudi, a većina je bila izazvana ili pogoršana klimatskim promenama. One su sve učestalije i većeg intenziteta, u velikoj meri sprečavaju napredak ka održivom razvoju, dovode do novih ekoloških problema i migratornih kretanja. Klimatske promene su pretnja sveukupnoj ljudskoj bezbednosti, jer se dovode u pitanje bezbednost života – stanovanja

⁸ Transakcioni seks: seksualne usluge u zamenu za novac, poklone, čebad, lekove, hranu i vodu. Transakcioni seks se povećao, delom izazvan i gubitkom sredstava za život i siromaštvom usled klimatskih promena.

i funkcionisanja privrede i zdravlja, ali i ekološka bezbednost – snabdevanje hranom, vodom, energijom (Mršević & Janković 2021: 131).

U agrarnim društvima, najčešće pogođenim katastrofama, žene su znatno podzastupljene u politici, institucijama, društvenim organizacijama i svim oblicima aktivizma (Đurašinović, 2019: 308). Zemlje koje su najpozitivnije prema ženskom liderstvu i uopšte konceptu rodne ravnopravnosti, kakve su nordijske Norveška, Švedska, Finska (Đurašinović, 2019: 301) i druge postindustrijske zemlje, vrlo su retko ili poslednjih decenija uopšte nisu pogođene nepogodama katastrofalnih posledica, što jasno ukazuje na to da su te pojave kako uslovljene prirodom, tako i društvenim odnosima.

Siromaštvo i marginalizacija povezani su sa visokim stepenom ranjivosti na uticaj klimatskih promena, kao i smanjenim mogućnostima prilagodljivosti zbog ograničenog pristupa ekonomskim i neekonomskim resursima, kao i mrežama informacija i podrške (Mršević & Janković, 2018: 214). Rod je ključna promenljiva u ovom kontekstu: nejednaki rodni odnosi povećavaju ranjivost žena na uticaje klimatskih promena i smanjuju njihovu prilagodljivost (Jungehulsing, 2012). Shodno tome, politike, mehanizmi i instrumenti koji se koriste kao odgovor na klimatske promene ne mogu biti neutralni u odnosu na rodnu pripadnost i ne bi ih trebalo formulisati i primenjivati bez uzimanja u obzir specifičnih rodnih razlika.

Rodno inkluzivan, nediskriminatorski pristup smanjenju rizika od katastrofe može postići delotvorne rezultate za porodice i zajednice, jer žene, ako imaju jednake mogućnosti, mogu obavljati multiplicirane funkcije – kao učesnice u svim procesima izgradnje bezbednosti, ali i kao liderke u smanjenju rizika od klimatskih promena i njima uzrokovanih katastrofa. Veoma je važno da se na ženu ne gleda uvek kao na žrtvu, već da u celom procesu smanjenja rizika od katastrofa ona ima aktivnu ulogu i tokom i nakon katastrofe (Women's Justice Centar, 2010). Jedna od lekcija iz ranijih katastrofa, koja se uvek navodi u kontekstu rodni aspekata klimatskih promena, jeste ta da je veoma važno uključiti stručne žene kada se planiraju intervencije za oporavak (UNISDR, 2007).

Pored rodno senzitivno i inkluzivno upravljanje klimatskim promenama, neophodno je upravljanje migracijama izazvanih klimatskim promenama.

Svedoci smo znatnih promena u evropskim migratornim politikama od marta 2022. Hiljade ljudi, uglavnom iz Iraka, Avganistana, Sirije i Jemena, pokušavali su godinama da uđu u EU, što pogranične države nisu dozvoljavale. Podignute su visoke ograde, pojačane bodljikavom žicom dok su stotine graničara, policajaca i vojnika upotrebljavali po potrebi i vatrenu silu, suzavac i vodene topove da odbiju te ljude, bez oklevanja kvalifikovane kao neželjene migrante (Mršević & Janković, 2021a: 660). Od marta 2022, daleko brojniji, milionski migratorni talas krenuo je iz Ukrajine i bez oklevanja primljen uz upotrebu pojma „izbeglice“, dakle osoba sa pravno relevantnim razlozima za napuštanje svoje zemlje. Spremnost suseda Ukrajine i Evropske unije u celini da prime ljude koji beže, da im pruže privremenu zaštitu i hitnu pomoć, bila je izuzetna. U isto vreme, organizacije civilnog društva, privatni sektor i bezbroj običnih građana su pružili velikodušnu dobrodošlicu onima koji beže od sukoba. U pitanju su jasno prisutni rasni, rodni i religiozni razlozi: prethodni su bili uglavnom tamnoputi muškarci islamske veroispovesti, dok su ukrajinske izbeglice uglavnom bele, hrišćanske žene. Politička pozadina 2022, je izbijanje ukrajinskog sukoba, koji politički Zapad smatra kao neprihvatljiv prvi korak na putu uspostavljanja novog poretka u međunarodnim odnosima, odnosno, nove podele sfera uticaja na globalnom nivou. Taj ruski vojni poduhvat – „specijalna vojna operacija“ u nameri da preuredi rusku interesnu sferu i uspostavi novu bezbednosnu strukturu duž linije razgraničenja između Rusije i NATO-a učinio je bekstvo civila od ruske invazije u nacionalnim i međunarodnim standardima, legitimnim izbeglicama. Onima koji beže od ništa manje letalnih klimatskih promena, kao i svih drugih sukoba i progona, još uvek nije omogućen takav tretman.

Jedan od odgovora na klimatske promene je u vidu humanog i racionalnog postupanja sa intenziviranim migratornim kretanjima kao njenim posledicama. Deo tog postupanja su i pravni odgovori i to ne samo u smislu legalnog, planskog usmeravanja ka tržištima razvijenih zemalja EU koje mogu da apsorbuju značajan deo migrantske populacije, jer i sistem azila u Republici Srbiji treba da bude učinjen pristupačnim izdavanjem putnih isprava izbeglicama, radnih dozvola i skraćivanjem trajanja procedura vezanim za odobravanje azila.

Odgovor na pitanje kako uspostaviti politike koje će pre svega osigurati da se prema ljudima u pokretu postupa humanije počinju smanjenjem nacionalnog i internacionalnog javnog diskursa mržnje i netrpeljivosti prema migrantima. Klimatske promene, kao jedan od uzroka migracija, dobar je povod da se transformišu migracione politike kao deo izgradnje inkluzivnijeg i pravičnijeg društva. Moramo definisati nova prava i nove prakse uključivanja, slobode i ravnopravnosti, koje će ili reformisati postojeće društvene i političke institucije ili stvoriti nove. Takođe nam treba još znanja da bismo stvorili prakse koje će delovati dugoročno. Ukratko, potrebno nam je više solidarnosti.

Granica ne služi samo za isključivanje ljudi u pokretu i njihovo izlaganje situacijama krajnje nesigurnosti. Njihova zatvorenost omogućuje hipereksploataciju, održavanje rasnog državljanstva i stvaranje skupa hiperizrabljive jeftine radne snage. Diskriminacija, segregacija i isključivanje institucionalno su ugrađeni u državni aparat, zahtevaju više nego ikada stvarnu kritiku i oblikovanje stvarne alternative. Moguće je danas definisati nova prava i nove prakse uključivanja, slobode i ravnopravnosti, koje će ili reformirati postojeće društvene i političke institucije ili stvoriti nove (Ayyash, 2021, maj 5). Potrebno je razvijati znanja i uvesti praksu koja će delovati dugoročno, uz više solidarnosti.

Krize izazvane vanrednim situacijama su takođe mogući momenti promena nabolje, štaviše, njihovog ubrzanja. Ukrajinska kriza je pokazala u pogledu položaja migranata da je moguće ostvariti potrebu za pokazivanjem solidarnosti i nikada suviše podsećanje na pravo izbeglica da pobegnu od rata i daju sebi i svojoj porodici šansu za bolji život. Niko ovde nije došao iz nečasnih namera, kao deo neke veće zavere, već spasava goli život, bežeći od smrti (Đorđević, 2021, april 19).

Razumeti savremena migratorna kretanja u Evropi, znači razumeti integraciju uokvirenu racionalizatorskim diskursima, tj. razumeti konkretno devastacioni potencijal klimatskih promena na ljudsku egzistenciju. Pri tome je važno poštovati ljudsku autonomiju i ljude doživljavati u njihovoj celini, a ne redukovati ih na osobe isključivo izložene ugnjetavanju, represiji i diskriminaciji (Bogdanović, 2020). Uprkos političkoj demonizaciji migranata, mnoge evropske zemlje će verovatno postati zavisne od migranata kako bi obnavljale domaću

radnu snagu kako pada natalitet (Marinković, 2021). A globalni lideri mogli bi pokušati da smanje migraciju podsticanjem ekonomskog rasta u regionima izvora migracija, mnogo se više usredsrediti na pokretače migracija, uključujući posebno klimatske promene koje čine da je nemoguće da se tražioci azila vrate u svoje matične zemlje.

Da li će nova odluka Ujedinjenih nacija, da se životna sredina proglasi ljudskim pravom (Kozbašić, 2022), omogućiti lakše kretanje migratorskim rutama? Da li je ljudsko saosećanje dovoljno retka pojava da bi trebalo da budemo zahvalni kad god na njega naiđemo (Buruma, 2020), ostaje da se vidi. Ipak, neki koraci su učinjeni. Naime, u tekstu rezolucije su tri glavne međusobno povezane ekološke pretnje sa kojima se čovečanstvo trenutno suočava: klimatske promene, zagađenje i gubitak biodiverziteta. Priznavanje prava na zdravu životnu sredinu od strane UN, iako nije pravno obavezujuće – što znači da zemlje nemaju zakonsku obavezu da ga primene – očekuje se da bude katalizator za akciju i da osnaži obične ljude da pozivaju svoje vlade na odgovornost, jer one moraju poštovati svoje međunarodne obaveze i povećati svoje napore da ih ostvare. Vlade su decenijama davale obećanje da će očistiti životnu sredinu i rešiti klimatske vanredne situacije, ali tek pravo na zdravu životnu sredinu menja perspektivu ljudi – od „moljenja“ do izričitog zahtevanja da vlade to stvarno i urade.

LITERATURA

- Al Jazeera (2017 October 13) Prirodne katastrofe: Godišnje 14 miliona ljudi postanu beskućnici, *Al Jazeera Balkan*. <https://balkans.aljazeera.net/news/world/2017/10/13/prirodne-katastrofe-godisnje-14-miliona-ljudi-postanu-beskucnici> (pristupljeno 28. marta 2023).
- Ayyash, A. (2021, maj 5). Aigul Hakimova: Migracije su korak prema kritici i rušenju patrijarhalnih obrazaca. *VOX FEMINE*. <https://voxfeminae.net/pravednost/aigul-hakimova-migracije-su-korak-prema-kritici-i-ru-senju-patrijarhalnih-obrazaca/> (pristupljeno 28. marta 2023).
- Automatika. Održivi razvoj u gradovima. <https://www.automatika.rs/vesti/razno/odrzivi-razvoj-u-gradovima.html> (pristupljeno 30. marta 2023).
- BBC NEWS. (2022, jun 20). Srbija, Ukrajina i izbeglice: „Imali smo divan grad, ali ga više nema“ <https://www.bbc.com/serbian/lat/svet-61758399> (pristupljeno 27. marta 2023).

- BBC NEWS. (2018, decembar 4). Klimatske promene: Dokle smo stigli i šta pojedinci mogu da urade. *BBC NEWS/NA SRPSKOM*. <https://www.bbc.com/serbian/lat/svet-46429010> (pristupljeno 27. marta 2023).
- BBC NEWS. (2021, novembar 14). COP26: Klimatski sporazum iz Glazgova – i 'istorijski napredak' i 'razočaranje'. *BBC NEWS/NA SRPSKOM*. <https://www.bbc.com/serbian/lat/svet-59273957> (pristupljeno 27. marta 2023).
- Bogdanović, N. (2020, maj 5). Balkanska ruta i dalje 'igra života i smrti'. *Radio Slobodna Evropa*. <https://www.slobodnaevropa.org/a/izbeglice-migranti-balkanska-ruta-koronavirus/30594672.html> (pristupljeno 27. marta 2023).
- Božanić, D. (2022, juni 7). Koji su ključni dokumenti u borbi protiv klimatskih promena i ima li ih Srbija? *Klima 101*. <https://klima101.rs/dokumenti-klimatske-promene-srbija-ndc-lcs/> (pristupljeno 27. marta 2023).
- Buruma, I. (2020). *The Churchill Complex: The Curse of Being Special, from Winston and FDR to Trump and Brexit*. New York: Penguin Randomhouse.
- Cartagena Declaration on Refugees, adopted by the Colloquium on the International Protection of Refugees in Central America, Mexico and Panama, Cartagena de Indias, Colombia, 22 November 1984.
- Decision – /CP.26 Glasgow Climate Pact. https://unfccc.int/sites/default/files/resource/cop26_auv_2f_cover_decision.pdf
- dpa. (2022, juli 23). Analena Berбок: Klimatske promene su kriza svih kriza. *Danas. Svet*. <https://www.danas.rs/svet/analena-berbok-klimatske-promene-su-kriza-svih-kriza/> (pristupljeno 27. marta 2023).
- DW. Made for minds. (2022, juli 19). Petersberški dijalog o klimi: „Nadali smo se većoj inicijativi“. *DW. Perspektive*. <https://www.dw.com/sr/petersber%C5%A1ki-dijalog-o-klimi-nadali-smo-se-ve%C4%87oj-inicijativi/a-62521663> (pristupljeno 27. marta 2023).
- DW. (2022, maj 23) UNHCR: Preko sto miliona izbeglica na svetu. <https://www.dw.com/sr/unhcr-preko-sto-miliona-izbeglica-na-svetu-/a-61898815> (pristupljeno 27. marta 2023).
- Đorđević, K. (2021, april 19). Naši ljudi podržavaju pravo izbeglica da pobegnu od rata. *Politika*. <https://www.politika.rs/sr/clanak/477369/Drustvo/Nasi-ljudi-podrzavaju-pravo-izbeglica-da-pobegnu-od-rata> (pristupljeno 27. marta 2023).
- Đurašinović, D. (2019). Učešće žena u političkom životu BiH: političarke i građanke. U: N. Macanović (ur.), *Položaj marginalizovanih grupa u društvu*. (str. 299–311). Banja Luka: Centar modernih znanja.

- Frost, R. (2022, februar 9). 'Historic' vote means Italian state must now protect animals and ecosystems. *euronews.green.GREEN NEWS*. <https://www.euronews.com/green/2022/02/09/historic-vote-sees-animals-and-the-environment-included-in-italian-constitution> (pristupljeno 27. marta 2023).
- Harabin, R. (2018, novembar 15). Klimatske promene: Zašto treba jesti manje jagnjetine i junetine. *BBC NEWS/NA SRPSKOM*. <https://www.bbc.com/serbian/lat/svet-46224236> (pristupljeno 27. marta 2023).
- Iršević, S. (2021, januar 20). Klimatske promene i njihov uticaj na žene. *Ecofeminizam. Ekologija*. <https://www.ecofeminizam.com/2021/01/20/klimatske-promene-i-njihov-uticaj-na-zene/> (pristupljeno 27. marta 2023).
- Iršević, S. (2022, februar 25). U politikama klimatskih promena potrebne su žene. *Ecofeminizam. Feminizam*. <https://www.ecofeminizam.com/2022/02/25/u-politikama-klimatskih-promena-potrebne-zene/> (pristupljeno 27. marta 2023).
- Jungehülsing, J. (2012). *Gender Relations and Women's Vulnerability to Climate Change, in Climate Change*. Heinrich Böell Stiftung. <https://www.boell.de/sites/default/files/2012-04-gender-climate-change-tabasco.pdf> (pristupljeno 27. marta 2023).
- Konvencija o status izbeglica, *Službeni list FNRJ – Međunarodni ugovori I drugi sporazumi*, br. 7/60. <https://www.refworld.org/cgi-bin/texis/vtx/rwmain/opendocpdf.pdf?reldoc=y&docid=47135f802> (pristupljeno 27. marta 2023).
- Kozbašić, J. (2022, jul 29). Istorijska odluka: Ujedinjene nacije su proglasile zdravu životnu sredinu ljudskim pravom. *KLIMA 101*. <https://klima101.rs/ujedinjene-nacije-rezolucija-zivotna-sredina-ljudsko-pravo/> (pristupljeno 27. marta 2023).
- Lalić, M. & Zindović, M. (2021) *Analiza urbanističkog planiranja i projektovanja u Srbiji sa stanovišta rodne ravnopravnosti*. Beograd: UN Women. https://www.academia.edu/73171652/ANALIZA_URBANISTI%C4%8CKOG_PLANIRANJA_I_PROJEKTOVANJA_U_SRBII_SA_STANOVI%C5%A0TA_RODNE_RAVNOPRAVNOSTI (pristupljeno 27. marta 2023).
- Marinković, I. (2021, januar 5). Korona virus, maske, vakcine, migranti i protesti: Dezinformacije i lažne vesti u Srbiji u 2020. *BBC NEWS/NA SRPSKOM*. <https://www.bbc.com/serbian/lat/srbija-55493667> (pristupljeno 27. marta 2023).
- Mekgrat, M. (2021, avgust 10). Klimatske promene: Pet stvari koje smo saznali iz izveštaja naučnika UN. *BBC NEWS/NA SRPSKOM*. <https://www.bbc.com/serbian/lat/svet-58158722> (pristupljeno 27. marta 2023).

- Mreža Za Demokratski Dijalog (2022, maj 19). Novi Razgovori „Grad – od neizdrživog do održivog”. *DD Mreža*. <https://ddmreza.rs/2022/05/16/novi-razgovori-grad-od-neizdrzivog-do-odrzivog-cetvrtak-19-maj/> (pristupljeno 27. marta 2023).
- Mršević, Z. & Janković, S. (2021). *Inkluzivna bezbednost*. Novi Sad: Pokrajinski zavod za rodnu ravnopravnost. https://ravnopravnost.org.rs/wp-content/uploads/2022/06/WEB-izdanje_Mrsevic-Jankovic-Inkluzivna-bezbednost_spojeno.pdf (pristupljeno 27. marta 2023).
- Mršević, Z. & Janković, S. (2021a). Build Back Better. In: Z. Pavlović & I. Stefanović. (Eds.), *Protection of Human Rights Right to Life*. (pp. 653–666). Novi Sad: Provincial Protector of Citizens – Ombudsman & Institute of Criminological and Sociological Research. http://www.iksi.ac.rs/izdanja/yearbook_novi_sad_2021.pdf (pristupljeno 27. marta 2023).
- Mršević, Z. & Janković, S. (2020). Gender aspects of security risks during the COVID 19 pandemic. 449 – 459. In S. Jačimovski et all (Eds.): *X International scientific conference “ARCHIBALD REISS DAYS”* 18–19. November 2020, (pp. 449–459). Belgrade: University of Criminal Investigation and Police Studies. <http://eskup.kpu.edu.rs/dar/article/view/166/123> (pristupljeno 27. marta 2023).
- Mršević, Z. & Janković, S. (2019). Gender Aspects of Natural Catastrophes/ Disasters. In: Lj. Čičkarić & Z. Mršević (Eds.): *Contemporary issues and perspectives on gender research*, (pp. 82–99). Belgrade: Institute of Social Sciences. http://iriss.idn.org.rs/262/1/ZMrsevic_SJankovic_Gender%20Research.pdf (pristupljeno 27. marta 2023).
- Mršević, Z. & Janković, S. (2018). Disaster Risk Reduction – Gender Aspects. In: S. Stanarević, G. Mandić, Lj. Katić. (Eds.) *The proceeding of Human Security and New Technologies*, (pp. 209 – 216). Beograd: Faculty of Security, Human Security Research Center. https://www.academia.edu/65644830/Disaster_Risk_Reduction_Gender_Aspects (pristupljeno 27. marta 2023).
- OAU Convention Governing the Specific Aspects of Refugee Problems in Africa, adopted by the Assembly of Heads of State and Government at its Sixth Ordinary Session, Addis-Ababa, 10 September 1969.
- POLITIKA. (2020, januar 21). UN: Oni koji beže od klimatskih promena imaju pravo na azil. *Politika. Svet*. <https://www.politika.rs/sr/clanak/446285/UN-Oni-koji-beze-od-klimatskih-promena-imaju-pravo-na-azil> (pristupljeno 27. marta 2023).
- Protocol relating to the Status of Refugees entry into force 4 October 1967, in accordance with article VIII.

- Ridžvel, H. (2021, novembar 14). UN sporazum o klimi u Glazgovu: „Dobar kompromis“ bolji od izostanka dogovora. *VoA Glas Amerike*. Globalne teme. <https://www.glasamerike.net/a/svet-ujedinjene-nacije-klima-cop26-sporazum-glazgov/6312495.html> (pristupljeno 27. marta 2023).
- Scott Younger, J. (2021, decembar 5). The climate debate: Where do we go from here? *Ifimes*. <https://www.ifimes.org/en/researches/the-climate-debate-where-do-we-go-from-here/4962?> (pristupljeno 27. marta 2023).
- Stanković, J. (2020, oktobar 20). Kako je Kristijana Figueres optimizmom preokrenula tok klimatskih pregovora? *Klima 101. POLITIKA*. <https://klima101.rs/kristijana-figueres-optimizam/> (pristupljeno 27. marta 2023).
- Stanković, J. (2020, decembar 7). Zbog čega su žene više ugrožene klimatskim promenama od muškaraca? *Klima 101. NAUKA*. <https://klima101.rs/zene-vise-ugrozene-klimatskim-promenama/> (pristupljeno 27. marta 2023).
- Stop Ecocide International. (2022, April 2). Spain: legal rights for Mar Menor ecosystem in European first. *Breaking news*. <https://www.stopecocide.earth/new-breaking-news-summary/spain-legal-rights-for-mar-menor-ecosystem-in-european-first> (pristupljeno 27. marta 2023).
- Stop Ecocide International. (2021, februar 16). Luxembourg: “ready to support the recognition of ecocide”. *Press*. <https://www.stopecocide.earth/press-releases-summary/luxembourg-ready-to-support-the-recognition-of-ecocide> (pristupljeno 27. marta 2023).
- Stop Ecocide International. (2022, April 20). Danish Parliament discusses ecocide. *BreakingNews*. <https://www.stopecocide.earth/new-breaking-news-summary/danish-parliament-discusses-ecocide> (pristupljeno 27. marta 2023).
- Stop Ecocide International. (2022, April 28). Navara votes ecocide: Spanish region in favor of a new international crime. *Breaking News*. <https://www.stopecocide.earth/new-breaking-news-summary/navarra-votes-on-ecocide-spanish-region-in-favour-of-a-new-international-crime> (pristupljeno 27. marta 2023).
- Stop Ecocide International. (2022, may 11). Spain Ecological Transition Committee of Parliament votes a motion to recognize ecocide as an international crime. *Breaking News*. <https://www.stopecocide.earth/new-breaking-news-summary/spain-ecological-transition-committee-of-parliament-votes-a-motion-to-recognize-ecocide-as-an-international-crime> (pristupljeno 27. marta 2023).

- TSJ. (2020, februar 27). Žene na udaru klimatskih promena, ali i na čelu hitne akcije. *To sam ja Nesletter*. <https://tosamja.media/zene-na-udaru-klimatskih-promena-ali-i-na-celu-hitne-akcije/> (pristupljeno 27. marta 2023).
- UNHCR (2021). Legal Considerations Regarding Claims for International Protection Made in the context of the Adverse Effects of Climate Change and Disasters. *International Journal of Refugee Law*, 33,151–165. <https://doi.org/10.1093/ijrl/eeab026> (pristupljeno 27. marta 2023).
- UNHCR (2022, maj 23). Po prvi put više od 100 miliona prisilno raseljenih zbog sukoba u Ukrajini i drugih sukoba u svetu. <https://www.unhcr.org/rs/20539-sto-miliona-izbeglih-u-svetu.html> (pristupljeno 27. marta 2023).
- United Nations (2022, May 23). UNHCR: A record 100 million people forcibly displaced worldwide. *UN News Global perspective Human stories*. <https://news.un.org/en/story/2022/05/1118772> (pristupljeno 27. marta 2023).
- United Nations (2022, July 18). Petersberg Climate Dialogue: starting signal for UN climate negotiations. *United Nations in Western Europe*. <https://unric.org/en/petersberg-climate-dialogue-starting-signal-for-un-climate-negotiations/> (pristupljeno 27. marta 2023).
- United Nations Office for Disaster Reduction. (2007). *Gender Perspective: Working Together for Disaster Risk Reduction. Good Practices and Lessons Learned*. Geneva: UN ISDR. <https://www.unisdr.org/we/inform/publications/547> (pristupljeno 27. marta 2023).
- Vejnović, S. (2022, septembar 3). Ekocid – Kada će zločini protiv prirode postati deo pravnog sistema. *Klima 101*. <https://klima101.rs/ekocid-definicija-primeri-medjunarodno-pravo/> (pristupljeno 27. marta 2023).
- Vesti (2018, decembar 4). Klimatske promene: Dokle smo stigli i šta pojedinci mogu da urade. <https://www.vesti.rs/Novi-Sad/Klimatske-promene-Dokle-smo-stigli-i-sta-pojedinci-mogu-da-urade.html> (pristupljeno 27. marta 2023).
- Women’s Justice Centar. (2010). *For the Women of Katrina, and Other Disasters. Protection from Violence Against Women and Children*. http://justicewomen.com/women_katrina.html (pristupljeno 27. marta 2023).
- Zlatanović, M. (2017, decembar 24). Klimatske promene usko povezane sa migrantskom krizom. *Energetski portal. Svet. Klimatske promene*. <https://www.energetskiportal.rs/klimatske-promene-usko-povezane-sa-migrantskom-krizom/> (pristupljeno 27. marta 2023).

Climate Change and Migration Management

Abstract

The paper presents the necessity of legal and political changes as humane responses to migration caused by climate change. There is a globally developed awareness that not only political persecution and armed conflicts are the cause of migratory movements, but also the drastically threatened existence of the population of entire regions caused by climate change. There are more migrants in the world than ever before. Many of them have fled from a severely threatened existence due to climate change and the resulting increase in droughts, typhoons, floods, heat waves, desertification, sea level rise, and other extreme weather conditions. Climate changes are intensifying and are not a problem of the future, they are already here, and they affect all parts of the world, pointing to humanity's responsibility for their occurrence. The COVID-19 pandemic and the armed conflict in Ukraine threaten a new possible departure from the agreement on climate change issues and the abandonment of what was agreed upon with great difficulty at the Paris, Glasgow, and Petersburg summits. The aim of the paper is to warn that climate change is not only behind frequent natural disasters, and the ruined and disabled economic activities of entire regions, but also behind the armed conflicts that break out in them. The circle of generating continuous waves of refugees is thus completed along the lines of climate change, natural disasters, wars, devastated (agricultural) economic activities, and threatened basic existence of the entire affected population. That is why migration management is one of the priorities and necessary humanitarian responses to climate change. The conclusion of the paper is the necessity of adopting new rights and new practices of inclusion, freedom, and equality, which will either reform existing social and political institutions or create new ones. It is necessary to develop knowledge of new practices, and above all, more global solidarity among people.

Keywords: Climate Change, Migratory Movements due to Devastated (Agricultural) Economy, Glasgow, Paris, Petersburg agreements, Migration management, Gender aspects of climate change and migration